

Отримано: 29.01.2023.

Прорецензовано: 11.02.2023.

Прийнято до друку: 15.03.2023.

e-mail: trofymovych@hotmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2023-34-37-44

Трофимович В., Трофимович Л. Пропагандистська діяльність учасників підпільно-повстанського руху в західних областях УРСР після їх повернення з таборів і спецпоселень (друга половина 1950-х – 1970-ті рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2023. Вип. 34. С. 37–44.

УДК: 94(477) «1950–1970»

**Володимир Трофимович, Лілія Трофимович**

**ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ПІДПІЛЬНО-ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР ПІСЛЯ ЇХ ПОВЕРНЕННЯ З ТАБОРІВ І СПЕЦПОСЕЛЕНЬ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1950-Х – 1970-ТІ РР.)**

*Спираючись на численний фактичний матеріал, уперше введений у науковий обіг, автори простежили пропагандистську діяльність колишніх учасників підпільно-повстанського руху після повернення їх із таборів і спецпоселень у західні області УРСР. З'ясували її форми й особливості: розповсюдження програмних документів і матеріалів ОУН, листівок, написів, малюнків антирадянського змісту, вивішування жовто-блакитних прапорів, проведення розмов на заборонені теми у робітничому й молодіжному середовищах. Показали вплив цієї діяльності на зародження і розвиток дисидентського руху. Звернули увагу на протидію органів державної безпеки націоналістичній пропаганді.*

**Ключові слова:** КДБ, ОУН, українські націоналісти, антирадянська пропаганда, листівка, напис, жовто-блакитний прапор.

*Volodymyr Trofymovych, Liliia Trofymovych*

**THE PROPAGANDA ACTIVITY OF MEMBERS OF THE UNDERGROUND INSURGENT MOVEMENT IN THE WESTERN REGIONS OF THE USSR AFTER THEIR RETURN FROM CAMPS AND SPECIAL SETTLEMENTS (SECOND HALF OF THE 1950S – 1970S)**

*After the return of the underground insurgent movement members from camps and special settlements to the western regions of the Ukrainian SSR, some of them began to resume illegal propaganda activities. This is hardly covered in Ukrainian historiography. Based on numerous factual material, obtained from the 2nd and 16th funds of the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine and for the first time introduced into scientific circulation, the authors found out its forms and features: distribution among the population of the program documents of the Organization of Ukrainian Nationalists, production and distribution of leaflets, inscriptions, drawings of anti-Soviet content, hanging yellow-blue flags, holding conversations on forbidden topics in the working and youth environments. The article shows the influence of propaganda activities of OUN members on the emergence and development of the dissident movement. The material presented in the article also shows that a part of the Ukrainian intelligentsia with nationalist beliefs, which, fearing repressions, for a long time stood aside from the anti-Soviet struggle, began to speak out more courageously, trying to rehabilitate themselves in front of their comrades from the underground. In particular, its representatives in their conversations, speeches, publications criticized the national policy of the Communist Party of the Soviet Union, the course of Russification of Ukraine, the attack on the Ukrainian language, the thesis of the "great Russian people", etc. The position taken by them was, according to KGB officers, identical to the position of former members of the OUN underground. It is proved that the state security agencies of the Ukrainian SSR made great efforts, using a variety of techniques and methods, to neutralize the anti-Soviet underground and to discredit it in the eyes of the public.*

**Keywords:** KGB of the Ukrainian SSR, Organization of Ukrainian Nationalists, nationalist underground, anti-Soviet propaganda, leaflet, inscription, yellow-blue flag, forbidden conversations.

За даними органів КДБ УРСР, до 1 травня 1957 року в її західні області із таборів із спецпоселень прибули 65 779 осіб, у тому числі 43 497 «українських націоналістів». Із них: діячів вищої ланки ОУН та УПА – 738; рядових підпільників – 19 305; «бандпособників» – 22 497 [3, арк. 180].

Пропагандистська діяльність прибулих із спецтаборів і спецпоселень оунівців і упівців практично не висвітлена у вітчизняній історіографії. Вивчивши, насамперед архівні матеріали, автори спробували охарактеризувати її форми й особливості у зазначений період.

Характеризуючи колишніх учасників підпільно-повстанського руху, які повернулися з ув'язнення, начальник УКДБ Львівської обл. полковник В. Шевченко зазначав, що легковажити із ними не можна. На його думку, «це ворог досвідчений у боротьбі з радянською владою, добре обізнаний із агентурно-оперативними методами роботи органів держбезпеки, надзвичайно обережний. Проникнути до середовища цих людей непросто... Захопившись у минулому репресіями, ми не помічали того, як відправляли до в'язниць молодь 16 – 18 років, яку можна було перевиховати. Зараз ці помилки дають про себе знати...» [5, арк. 50–51].

У постанові КДБ УРСР від 16 листопада 1956 р. критикувалася робота начальника УКДБ Волинської обл. підполковника Форманчука по лінії протидії українським націоналістам. Особливе занепокоєння викликав низький рівень агентурно-оперативної роботи на вугільних шахтах, де працювала значна кількість колишніх учасників ОУН [4, арк. 175].

Зокрема, станом на 14 грудня 1956 р. у м. Нововолинськ Волинської обл. прописалося 251 колишніх оунівців, які повернулися із ув'язнення. Більшість із них працювали на 9-х шахтах місцевого вугільного басейну [12, арк. 174].

На вугільну шахту Мостиського р-ну Львівської обл. одразу після звільнення влаштувався оунівець Варава. У листі до свого товариша він писав: «Сюди прибуло багато таких як я. Матеріал для роботи готовий, потрібно лише організувати...». Разом із іншим українським націоналістом, який також працював на шахті – Кушніром, вони обговорювали протести червня 1956 р. у Познані [5, арк. 48–49].

У документі КДБ республіки «Із практики роботи серед агентури по лінії українських націоналістів» за 19 вересня 1959 р. зазначалося, що на підприємства вугільної промисловості Донбасу прибуло багато вихідців із Західної України. Серед них чимало раніше засуджених за участь у підпіллі ОУН та УПА. Незважаючи на щоденне спілкування із робітниками інших національностей, вихідці із західних областей України намагалися налагодити зв'язки із земляками. Це намагалися використати українські націоналісти [7, арк. 108].

Чимало колишніх учасників ОУН та УПА осіло в районі вугільних шахт Забузького р-ну Львівської обл. Упродовж 1959 – 1960 рр. обласне УКДБ направило туди 14 досвідчених агентів [9, арк. 31].

Повернувшись із таборів до Львова, оунівець Вардинець у приватній розмові заявляв: «Організація діє, але вона дуже законспірована. Нових людей не залучають. Достатньо людей, яких знаємо, перевірених роботою» [5, арк. 63–64]. Інший політв'язень, Григорій Кочур, писав своєму побратиму у 1956 р.: «Українську державу можна побудувати лише на руїнах Росії. ОУН тепер куди сильніша, ніж перед війною. Якщо перед війною полем діяльності була Галичина, то тепер – Східна Україна з Києвом, Харковом і т.д.» [30, арк. 259].

Згадуваний раніше полковник В. Шевченко звернув увагу на те, що на тогочасному етапі українські націоналісти діяли не напряму, а через осіб, які перебували під їхнім впливом. Використовуючи критику культу особи Сталіна, вони також намагалися засудити національну політику КПРС і дії радянського уряду. Так, директор Львівського музею українського мистецтва Семерчук, член КПРС, підготував для публікації в журналі «Коммунист» статтю «За непорушність принципів ленінської національної політики», де намагався поширити приховані ідеологічні тези ОУН. Вимагав, щоб в Україні, особливо у Львові та західних областях, офіційною мовою стала українська. Зазначав, що місцеве населення не відчуває себе господарями, особливо у містах, куди приїхало багато людей із інших областей та республік. Пропонував регулювати прописку щодо російськомовних переселенців, звільнити із керівних посад осіб, які не знають української. Негативно оцінював стрімке поширення у Львові російських шкіл. Композитор Анатолій Кос-Анатольський у статті, підготовленої для газети «Радянська культура», зазначав, що розвитку української пісні та музики перешкоджає русифікація міст. Кандидат у члени КПРС, поет Дмитро Павличко під час виступу на партійних зборах у Львівському університеті ім. Івана Франка роздратовано заявив, що роль українського народу в історії применшена. Теза про «великий російський народ» принижує національні почуття українців та ін. [5, арк. 60].

На думку співробітників КДБ, промови й статті згаданих осіб були ідентичними із розмовами у середовищі колишніх учасників підпілля ОУН.

Частина української інтелігенції з націоналістичними переконаннями, яка, остерігаючись репресій, довгий час стояла осторонь антирадянської боротьби, почала висловлюватися більш сміливо, намагаючись реабілітуватися перед товаришами по підпіллю. Зокрема, директор Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові академік Іван Крип'якевич надавав матеріальну допомогу колишнім учасникам ОУН. Доцент кафедри педіатрії Львівського медичного інституту Степан Коржинський та інженер Володимир Рожанківський допомагали родині Романа Шухевича. З ініціативи Анатолія Кос-Анатольського, група львівських інтелігентів підготувала колективне звернення до органів влади з проханням звільнити з ув'язнення композитора Василя Барвінського [5, арк. 60–62].

На республіканській нараді начальників четвертих відділів КДБ 19 березня 1957 р. представник Тернопільської обл. полковник Лещенко зазначав, що останнім часом українські націоналісти намагаються використовувати для своєї пропаганди сільські клуби. В останніх полюбили ставити п'єсу Марка Кропивницького «Невільник», у якій головні ролі грали оунівці, котрі повернулися з таборів та «видавали себе за мучеників». Кадебісти докладали значних зусиль, аби вилучити її з репертуарів сільських клубів [3, арк. 78].

У ніч на 21 квітня 1957 р. на кладовищі хутора Пяски біля м. Комарно Городоцького р-ну Львівської обл., на могилах учасників підпілля ОУН, загиблих упродовж 1944 – 1946 рр., невідомі особи встановили три двометрові хрести із зображенням тризуба [2, арк. 216].

Група молоді с. Крилос Галицького р-ну Івано-Франківської обл., віком від 10-ти до 18-ти років, організувала 7 січня 1962 р. «Вертеп». Переодягнувшись у Січових стрільців, І. Мазепу та С. Петлюру, вони виконували колядки із націоналістичним підтекстом. У зв'язку із неповноліттям його учасників було вирішено застосувати до них «профілактичні заходи». Райком ЛКСМУ у квітні того ж року провів у Крилосі відкриті збори місцевої молоді, викладачів школи та родичів учасників згаданих колядок. Після заслуховування наданої органами КДБ інформації збори засудили дії своїх односельців. Комсомольцям, які брали участь у «Вертепі», оголосили догану. Ухвалили посилити виховну роботу серед молоді [10, арк. 125–126].

У повідомленні органів КДБ за 29 жовтня 1966 р. зазначалося, що серед молоді набула поширення пародія на популярну пісню «Черемшина»:

Знов Бандери голос чути в лісі,  
Автомати сховані у стрісі,  
На горбі заховані гармати,  
Вже пора їх звідти витягати.  
Знову буйно квітне конюшина,  
В гаю на хресті росте калина,  
Москаля в садочку, в тихому куточку,  
Жде могила, жде... » [13, арк. 379].

Співробітниками УКДБ Кіровоградської обл. 20 березня 1967 р. було арештовано вчителя школи-інтернату селища Завалля Гайворонського р-ну 22-річного Ярослава Лесіва. Відвідуючи своїх рідних на Івано-Франківщині, він встановив зв'язок із колишніми оунівцями. Згодом створив підпільну групу, яка розповсюдила у деяких містах республіки брошури «Хто такі бандерівці та за що вони борються», журнал «Воля і батьківщина» і «бофони» із тризубами по 10 крб. кожен [15, арк. 346–348].

Щодо підготовки до відзначення у листопаді 1967 р. 50-річчя радянської влади колишній районний провідник ОУН, який мешкав в Івано-Франківську, зазначав: «Ви не тіштеся гарним життям, через місяць Китай вас зажене в окопи і завадить відсвяткувати 50-річчя Жовтня». Завідувач складом Козівського сільпо Тернопільської обл. Кривульський, брат якого загинув як підпільник ОУН, заявив місцевому жителю, котрий розвантажував сухарі: «Скоро розпочнеться війна й вони будуть потрібні» [17, арк. 81–82].

12 вересня 1968 р. за антирадянську агітацію співробітники УКДБ Тернопільської обл. арештували завідувача складом мінеральних вод у Тернополі, колишнього оунівця Івана Куриласа. Як встановило слідство, повернувшись 1959 р. із місць ув'язнення, він відкрито заявляв, що ненавидить радянську владу та готовий надалі боротися за самостійну Україну. Під час слідства свою провину не визнав і 5 березня 1969 р. був засуджений до 3-х років ув'язнення [23, арк. 275–276].

Значну увагу органи держбезпеки приділяли боротьбі з поширенням листівок, написів антирадянського змісту. Згідно їх матеріалів, упродовж дев'ятох місяців 1956 р. було зафіксовано 162 випадки розповсюдження антирадянських листівок та анонімних листів [1, арк. 225]. Лише за останній квартал того року їх зареєстрували 83 в кількості 769 примірників. Більшість із них мала націоналістичний характер [3, арк. 12].

У ніч на 23 лютого 1958 р. в с. Леніне Радомишльського р-ну Житомирської обл. колишнім 22-річним учасником мережі ОУН Дмитром Овсієнком було розклеєно п'ять листівок з націоналістичними малюнками. У зв'язку із тим, що вони не мали яскраво вираженого антирадянського характеру, співробітник КДБ провів із ним «профілактичну бесіду». Проте, в ніч на 19 травня 1958 р. Д. Овсієнко знову виготовив і розповсюдив на одній із вулиць Радомишля 10 антирадянських листівок. Після цього він був арештований [6, арк. 350–351].

Нерідко українські націоналісти, діючи самостійно, виготовляли та розповсюджували антирадянські листівки, підписуючи їх вигаданими назвами так званих «партій» [7, арк. 82–83].

У квітні 1958 р. на території Сарненського р-ну Рівненської обл. органи держбезпеки зафіксували розповсюдження націоналістичних листівок, виготовлених друкарським способом. У Козинському р-ні вони були виготовлені за допомогою кліше [6, арк. 103].

У липні того року до органів КДБ від агента «Вітра» надійшла інформація, що у с. Зарічне Стрийського р-ну Львівської обл. колишні оунівці, робітники Долинської контори буріння – тракторист Микола Шайнога та монтажник Михайло Ярич, зберігають антирадянські листівки та поширюють їх серед місцевого населення. Після цього щодо них завели агентурну справу «Гніздо». Під час розробки підозрюваних з'ясувалося, що до згаданої антирадянської групи входив брат Миколи Шайноги – Василь, який впродовж 1945 – 1946 рр. перебував у складі боївки ОУН. Вийшов із повинною, але зброї не здав. Крім того, батько братів Шайног – Андрій загинув як нелегал ОУН у сутичці з оперативно-військовою групою НКВС [3, арк. 156–157].

Упродовж травня 1964 р. Іван Дикий та його дружина Мирослава Тершовська розповсюдили на території Львівської обл. 34 листівки із закликами створення Самостійної України. 18 жовтня того ж року їх обох арештували співробітники КДБ. Рішенням Львівського обласного суду від 12 березня 1965 р. І. Дикий отримав 5 років ув'язнення, а його дружина – 3 [11, арк. 140–141].

На базарній площі м. Збараж Тернопільської обл. 8 липня 1965 р. було виявлено листівку, прикріплену до телеграфного стовпа. У ній зазначалося: «Громадяни! До Вас звертаються ті, хто ще не зовсім втратив громадянської честі, ті, хто рахує своїм обов'язком визволити кріпаків – колгоспників та робітників з-під комуністичного іга. Чи прийде це швидко, чи запізно, але колесо історії перемеле існуючий лад і на його руїнах ми побудуємо справді Вільну Україну. Вище голову, громадяни!» [12, арк. 93–94].

У 1967 р. із табору до м. Івано-Франківська повернулася колишня учасниця підпілля ОУН Ірина Сенік, яка влаштувалася працювати медсестрою до обласного тубдиспансеру. Невдовзі вона встановила зв'язок із колишньою учасницею Проводу ОУН Возняк-Лемик, українськими націоналістами – Оксаною Мешко та Валентином Морозом, а також із художником Опанасом Заливахою. У 1970 р. І. Сенік розмножила на друкарській машинці статтю французького публіциста Еммануїла Райса «Нова літературна хвиля на Україні», опубліковану у 1967 р. У ній висувалася ідея незалежності України. Наступного року вона передала В'ячеславу Чорноволу чотири свої антирадянські вірші, що увійшли до збірок «Загартована юність» і «Смуток за втраченим». 12 січня 1972 р. їх було вилучено співробітниками КДБ на квартирі останнього. У вірші «Я собі нічого не залишаю» І. Сенік закликала:

«Люди, не дивіться так понуро.

Щоб жить без страху в добробуті,

Ви червону скиньте диктатуру,

З тюрем випустить братів закутих».

У іншому вірші «Під ногами хиткий тротуар» були такі рядки:

«Ось по радіо оплески бурні

Для найкращих Союзу синів,

Їх не чути лише на Сатурні,

Бо там ще комунізм не дозрів.

Ще на ньому червона холера

Не пливе агітації руслом.  
Там не чути ще мата й прокльону  
І нікого не роблять рабом».  
У вірші «Навколо Братська» авторка писала:  
«Навколо Братська могили братські  
На кістках в'язнів тисяч трас,  
На кістках в'язнів тисяч ГЕС.  
Катів знуцання, насмішки блазнів  
Глушить турбінний гуркіт колес».

Також співробітники КДБ встановили, що у 1969 р. І. Сенік спільно із В. Морозом написали протест до Президії Верховної Ради та Прокуратури УРСР щодо безпідставного арешту Святослава Караванського. Цей документ під назвою «Знову камерні справи» було надруковано у 5-му номері «Українського вісника». Упродовж 1970 – 1971 рр. вона збирала кошти на допомогу арештованому В. Морозу. Розповідала, що в минулому працювала зв'язковою Головного командира УПА Романа Шухевича [28, арк. 88–91]. 17 листопада 1972 р. І. Сенік арештували співробітники УКДБ Івано-Франківської обл. Через чотири дні у її матері та брата, які мешкали в м. Анжеро-Судженську Кемеровської обл. (Росія), провели обшук. У результаті чого виявили низку документів «самвидаву»: «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, заяву С. Караванського на ім'я Прокурора УРСР від 1965 р., вірші Миколи Холодного та інше [31, арк. 277].

24 вересня 1966 р. на території Львівської обласної лікарні її пацієнти побачили три примірники листівки, виготовлені на друкарській машинці, із закликом: «Друзі українці! Ставайте до бою за нашу рідну самостійну Україну. Бийте москалів і комуністів. Каменярі» [13, арк. 28].

У ніч на 15 листопада 1966 р. у м. Івано-Франківськ виявили брошури: «Хто такі бандерівці і за що вони борються» (5 примірників), «Бюлетень бюро інформації УГВР» (3 примірники), листівки: «Українські вчителі» (3 примірники), «Українські діти» (2 примірники) і «Як загинув начальник Рогатинського МГБ капітан Аносов» (2 примірники). Усі вони були виготовлені друкарським способом у 1948 р. [14, арк. 147].

27 грудня 1966 р. із селища Лисець Івано-Франківського р-ну надійшла інформація про знайдення чотирьох антирадянських листівок. Як встановило розслідування, їх виготовила робітниця Солотвинського лісокомбінату 19-річна Марія Травинська. Впродовж 1947 – 1949 рр. її батько та брат у с. Путятинці Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. допомагали підпільникам ОУН [16, арк. 1–2].

24 червня 1967 р. між камінням стіни біля озера м. Тернопіль відпочиваючі натрапили на фотокопію листівки із написом: «Організація. Смерть комуністам-фашистам» та зображення тризубу [16, арк. 340]. 15 листопада у с. Вигівка Галицького р-ну Івано-Франківської обл. виявили 5 листівок із закликом: «Хай живе самостійна Україна. Хай живе отаман Степан Бандера. Тим, хто піде за комуністами, тим пощади не буде. ОУН» [18, арк. 218].

14 грудня в телефонній кабінці біля оперного театру у Львові хтось наклеїв листівку із тризубом та написом: «Молодь – студенти України. Боріться за свої українські права. Любіть свою рідну Україну. Хай живе Україна» [19, арк. 145]. Через шість днів у поштових скриньках двох будинків по вулиці Леніна в Івано-Франківську виявили шість листівок із написом: «Хай живе Самостійна Україна! Геть руський народ з української землі!» [19, арк. 14].

У ніч на 1 січня 1968 р. на проспекті Леніна у Львові, біля новорічної ялинки, було прикріплено листівку з тризубом і написом: «Геть москалів з України. Хай живе незалежна самостійна Україна» [20, арк. 5]. 21 серпня на території заводу «Львівсільмаш» було виявлено напис із закликом боротися за самостійність України [21, арк. 49]. 23 вересня у селищі Березовиця Тернопільської обл. на кіоску хтось олівцем написав: «Смерть московським окупантам» і намалював тризуб [22, арк. 292–293].

Під час підведення 16 березня 1969 р. результатів голосування на виборах у місцеві ради депутатів трудящих УРСР на виборчих дільницях, в урнах для голосування, було виявлено чимало листівок із оунівськими закликами [23, арк. 381–382].

У процесі сортування 25 червня того ж року в с. Грушка Глумацького р-ну Івано-Франківської обл. поштової кореспонденції натрапили на саморобну листівку «Хай живе самостійна Україна! Смерть кацапам проклятим! Прапор жовто-синій – це Українське поле. Вже не буде на Україні комуни ніколи» [24, арк. 78].

10 червня 1972 р. УКДБ Тернопільської обл. відкрило кримінальну справу стосовно інваліда німецько-радянської війни Данила Чорномаза. При проведенні обшуку у нього знайшли фотокопію твору І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Згодом виявилось, що він належав його синові Богдану, мешканцю Черкаської області. Крім того, в будинку батька виявили 14 електродетонаторів і 41 патрон [25, арк. 272].

Ще однією формою нелегальної пропагандистської роботи стало вивішування жовто-блакитних прапорів.

У ніч на 10 червня 1957 р. в с. Бабинці Борщівського та сусідньому с. Колодрівка Заліщицького районів Тернопільської обл. на деревах було вивішено жовто-блакитні прапори [2, арк. 254].

Органам КДБ не вдалося відшукати осіб, які 1958 р. вивісили жовто-блакитні прапори в селищі Роздол Миколаївського р-ну [8, арк. 189].

30 жовтня 1966 р. на околиці с. Гошів Долинського р-ну Івано-Франківської обл., на натягнутому між деревами дроті, було прикріплено жовто-блакитний прапор розміром 160 на 80 см. Поруч на землі знайшли брошуру «Хто такі бандерівці та за що вони борються». Наступного дня дві аналогічні брошури та «Бюлетень УГВР» видавництва 1948 р. знайшли при очищенні снігу біля пам'ятника Леніну в м. Болехів Івано-Франківської обл. Крім того, у статуї було відбито частину обличчя та кисть лівої руки [13, арк. 380–381].

3 травня 1967 р. у с. Дебеславці Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. у двох протилежащих кінцях села майорили жовто-блакитні прапори. У результаті проведеного розслідування було з'ясовано, що їх встановив 30-річний місцевий тракторист Степан Ткач. 5 січня наступного року він був арештований та зізнався у пред'явлених звинуваченнях. Його засудили до двох років ув'язнення [20, арк. 104].

Зранку 7 листопада 1967 р. до Сокальського райвідділу УКДБ Львівської обл. звернувся сторож кінотеатру «Мир» В. Музика. Він заявив, що вночі, під час огляду будівлі, побачив на даху саморобний жовто-блакитний прапор [18, арк. 145]. Подібний прапор побачили вчителі й учні зранку 5 грудня 1967 р. на приміщенні школи с. Кам'янка Велика Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. [19, арк. 28].

30 грудня 1967 р. на проспекті Карла Маркса в Дніпропетровську, біля входу до приміщення Кіровського райвиконкому, хтось прикріпив жовто-блакитний прапор розміром 60 на 42 см. На ньому був намальований тризуб та написано: «Ще не вмерла Україна і воля, і слава. 20 листопада – 50 років УНР, 22 січня 1918 року – проголошення незалежності України» [18, арк. 218].

Співробітники КДБ 29 квітня 1972 р. в м. Івано-Франківську арештували інженера обласної газової інспекції 42-річного В. Долішнього, котрий у 1956 р. повернувся із табору, де відбував покарання за зв'язок із ОУН [27, арк. 296]. Невдовзі він відновив зв'язок із колишніми друзями по підпіллю. Разом із ними розмножував та розповсюджував «самвидав» («Репортаж із заповідника ім. Берії» В. Мороза, «Горе від розуму» В. Чорновола, «Стосовно процесу над Погружальським», «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби та ін.). Вироком обласного суду від 15 вересня 1972 р. його засудили до семи років виправно-трудових таборів і трьох років заслання [29, арк. 13–14].

Згідно повідомлення КДБ УРСР за 14 вересня 1972 р., на протигагу відзначення 50-річчя створення СРСР, українські націоналісти запроваджують свої ювілеї – «30-річчя УПА» та «40-річчя Голодомору». Було зафіксовано відправлення ЗЧ ОУН з Великобританії до СРСР листівок «Заклик до українського народу у справі ювілею 50-річчя СРСР». У них містився перелік із 30-ти настанов. Вони спрямовувалися на протидію русифікації, міграції до інших республік етнічних українців, зриву «п'ятирічки», бойкоту Російської православної церкви. Зазначалося, що потрібно всіляко висміювати «уряд» УРСР в Києві: «Щербицький, Ляшко та Білий – лише знаряддя в руках Брежнєва, більше нічого». Наказувалося: «В ніякому випадку не вбивати українців, навіть якщо вони є найпідліші комуністи! Комсомольці – це молоді й недосвідчені люди. Роз'яснюйте їм, що Україна мусить бути вільною...» [28, арк. 299–301].

У 12-му випуску журналу «Сучасність» (Мюнхен) за 1971 р. вийшла стаття Михайла Осадчого «Із захаяльного нариса «Більмо»». У ній висміюється «свавілля, грубість, дурість та тупість» методів роботи КДБ й суду. Особливо дістається майору Гальському та прокурору Антоненку. Натомість Михайло, називаючи себе молодим комуністом, відкрито симпатизував оунівцю «Володі» (Володимир Палізі) з боївки Дмитра Куп'яка – «Клея». Співчував «товаришу по камері», незважаючи на те, що той заявляв про прагнення «перевішати усіх комуністів на сухій гілляці» [26, арк. 172–176].

У ніч на 30 квітня 1973 р. у Луцьку невідомі особи зірвали таблички й зірки з обелісків шести радянських військових, які загинули у сутичках з оунівцями в післявоєнний період. Як встановило розслідування, цей вчинок здійснив 18-річний львів'янин Ярослав Шурин, який прибув до міста як будівельник [32, арк. 35, 196].

За санкцією прокуратури Івано-Франківської обл. 22 березня 1974 р. були арештовані троє мешканців м. Городенка, яких звинувачували в антирадянській пропаганді. Одним із затриманих був колишній учасник боївки ОУН, 48-річний диспетчер цукрового заводу Н. Гуцул. Антирадянською літературою згадану групу з 1972 р. постачала обліковець облвідділу «Енергозбуту», колишня оунівка Оксана Попович. Слідство встановило, що вони таємно обмінювалися забороненою літературою: «Репортаж із заповідника імені Берії», «Хроніка супротиву», «Серед снігів», «Новий клас», «Мойсей і Датан», «Інтернаціоналізм чи русифікація?», журнал «Український вісник» [33, арк. 128–129]. На закритому судовому засіданні в Івано-Франківську, що тривало впродовж 10 – 14 січня 1975 р., О. Попович визнала себе винною у пред'явлених звинуваченнях за ст. 62 ч. II КК УРСР. Однак, відкрито заявила присутнім на процесі, що у вчиненому не розкаюється. За вироком суду вона отримала 8 років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму із засланням на 5 років [35, арк. 100–101].

27 жовтня 1974 р. о 16.30 капітан Радянської армії І. Попугрїмов передав до Червоноармійського райвідділу внутрішніх справ м. Львів дитячу повітряну кульку жовтого кольору. На ній фіолетовим кольором був намальований тризуб та написано: «СУМ. УПА. Слава Україні!». Він пояснив, що близько 20-ти хвилин тому, на перетині вулиць Б. Хмельницького та Гайдамацької, кульку впіймали військовослужбовці у відпустці [34, арк. 9].

Підставою для посилення антирадянської пропаганди були також економічні прорахунки комуністичної влади. У повідомленні КДБ УРСР від 13 липня 1976 р. стосовно реакції населення на погіршення ситуації із забезпеченням м'ясними продуктами зазначалося, що колишній бойовик ОУН, маляр сільпо в м. Устилуг Володимир-Волинського р-ну П. Шарчук заявив своєму знайомому: «Все, що заявлялося на з'їзді, – брехня. Якщо колгоспники ще мовчать, то шахтарі такого становища терпіти не будуть» [36, арк. 204].

Отже, після повернення учасників підпільно-повстанського руху із таборів і спецпоселень в західні області УРСР частина з них почала відновлювати нелегальну пропагандистську діяльність, що включала в себе поширення оунівських документів і матеріалів, антирадянських листівок, написів, малюнків, вивішування жовто-блакитних прапорів, розмов на заборонені теми. Органи державної безпеки докладали величезних зусиль, аби ліквідувати ті прояви та знешкодити антирадянське підпілля.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 2. Спр. 12. 350 арк.
2. ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 2823. 345 арк.
3. ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 2852. 353 арк.
4. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0910. 253 арк.
5. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0911. 126 арк.
6. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0917. 457 арк.
7. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0919. 124 арк.
8. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0926. 433 арк.
9. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0927. 64 арк.
10. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0936. 332 арк.
11. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0942. 414 арк.
12. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0943. 282 арк.
13. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0949. 393 арк.
14. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0950. 334 арк.
15. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0951. 361 арк.
16. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0953. 422 арк.
17. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0956. 295 арк.
18. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0957. 306 арк.
19. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0958. 330 арк.
20. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0960. 196 арк.
21. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0967. 310 арк.
22. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0968. 393 арк.
23. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0972. 367 арк.
24. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0975. 239 арк.

25. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1011. 304 арк.
26. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1012. 344 арк.
27. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1013. 366 арк.
28. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1014. 306 арк.
29. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1015. 348 арк.
30. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1016. 287 арк.
31. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1017. 373 арк.
32. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1023. 451 арк.
33. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1036. 309 арк.
34. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1038. 426 арк.
35. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1041. 370 арк.
36. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1053. 270 арк.